

A forráskiadás és a tudományos kutatás súlypontjai a Történeti Levéltárban

A Történeti Levéltár tudományos tevékenységének ismertetése előtt szólni kell azokról a körülményekről, amelyek az intézmény ezen tevékenységét alapvetően meghatározzák, és amelyek miatt a forráskiadás és tudományos kutatás jellege némileg eltérő lehet a többi levéltárétól.

A Történeti Levéltár jogelődjét, a Történeti Hivatalt létrehozó 1994. évi XXIII. törvény az intézmény számára három fő feladatot írt elő: az állampolgárok információs önrendelkezési jogának biztosítását, az átvilágító bírák számára a kért adatok rendelkezésre bocsátását, illetve a Történeti Hivatal őrizetébe került anyag – értelemszerű – levéltári feldolgozásán¹ túl a történettudományi szempontú feltárását. Ezen utóbbi feladat elvégzésére az intézmény akkori vezetése külön szervezeti egységet, Elemző és Dokumentációs Főosztályt hozott létre, amelynek Elemző Osztályára bízta a tudományos kutatásokat, illetve azok koordinálását.

A 2003. évi III. törvény, amely a Történeti Hivatal jogutódjaként létrehozta az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárát, a levéltár feladatai között már nem szerepelteti külön a tudományos kutató és feldolgozó munkát, mindazonáltal az intézmény vezetése továbbra is fontosnak tartotta, hogy a megkezdett kutatások – legalább a korábbi szűk keretek között – folytatódjanak és az ezt végző szervezeti egység fennmaradjon. (Ez természetesen nem jelenti azt, hogy tudományos kutatással kizárólag ezen szervezeti egység munkatársai foglalkoznak.)

A Történeti Levéltárban folyó kutatások középpontjában az intézménytörténeti, szervezettörténeti, archontológiai kutatások állnak. Fő feladatunknak tekintjük a korabeli belügyi, állambiztonsági szervek tevékenységének feltárását. Ugyanakkor legalább ennyire fontos az 1945-től a rendszerváltásig különböző elnevezéssel működő állambiztonsági szervek működésének, az állambiztonság és a párt-, illetve állami vezetés korszakonként eltérő kapcsolatának, együttműködésének, ezen szervek működésének a társadalom életére gyakorolt hatásának feltárása és bemutatása.

Természetesen nem tekinthetünk el attól sem, hogy különböző történelmi fordulópontok, évfordulók esetében – legtöbbször a jelenkor-történeti profilú társ-intézményekkel illetve a társ-levéltárakkal együttműködve – folytassunk intenzívebb kutatásokat az adott témában.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy akár szervezettörténeti kutatásokat kívánunk végezni 1945 és 1989 között, akár valamilyen állambiztonsági históriát akarunk bemutatni, a munka nem végezhető el kizárólag a Történeti Levéltárban őrzött iratok alapján.² Különösen áll ez a megállapítás a szervezettörténeti, archontológiai kutatásokra. A szóban forgó időkor valamennyi periódusa – közkeletűen a koalíciós évek, a Rákosi-korszak, és a Kádár-korszak – intézménytörténetének rekonstruálásához nélkülözhetetlen a levéltáron belül folyó munkával párhuzamos külső iratfeltárás-kutatás. Ezek a kutatások egyfelől a Történeti Levéltárban őrzött iratok jellegéből és mennyiségéből, másrészt a politikai rendszer működési mechanizmusának az egyes periódusokban tapasztalható eltérő voltából adódóan, differenciált feltáró, elemző munkát igényelnek.

A Történeti Hivatal megalakulásakor az volt az elképzelés, hogy módunk lesz foglalkozni a két háború közötti időszak államvédelmi szervei (elsősorban a VKF-2, Államvédelmi Központ) tevékenységével is. A Horthy-korszakra vonatkozóan ugyanis – habár nem nagy terjedelmű, de – értékes dokumentáció került a levéltárba. A feltárás elkezdődött, de két okból is megtorpant. Az egyik, hogy a két világháború közötti időszakra vonatkozó iratainkat – törvényben rögzített levéltárak közötti iratcsere keretében – átadtuk a Magyar Országos Levéltárnak. A másik, hogy a témával foglalkozni kezdő munkatársunk időközben megvált a levéltártól. Némi hozadéka mégis lett ezen feltárásnak. A két világháború közötti időszak leginkább talányos honi „kémfőnökének”,

Ujszászy Istvánnak a Horthy-korszakra vonatkozó, de már ÁVH fogságban írt feljegyzéseit külső erők bevonásával – illetve kiadói kooperáció keretében – adtuk közre.³

A második világháborút követő időszak szervezettörténeti kutatásait illetően a legrosszabb a helyzet a koalíciós évek iratanyaga tekintetében. Ebből az időszakból a háború után „üggé tett” adminisztratív, vizsgálati, bírósági eljárások anyagán kívül, épp a PRO, illetve az ÁVO működési irataiból alig maradt meg valami.

Nem sokkal egyszerűbb a helyzet a Rákosi-korszak kutatását illetően sem, mivel a különböző iratmegsemmisítési eljárások következtében, illetve az 1956-os forradalom alatt elpusztult, eltűnt iratok miatt például az ÁVH ún. működési irataiból nagyon keveset ismerünk. Az ÁVH parancsgyűjteményén (ami sajnálatos módon szintén nem teljes), az ÁVH Határőrség, illetve az ÁVH Budapesti Osztálya egyedi ügyekben keletkezett iratain kívül jobbra államvédelmi sportanyag található a Levéltár őrizetében. A Vizsgálati Osztály nagyon csekély mennyiségű dokumentációs anyagán kívül csupán a VI/2. (börtönügyi) Osztálynak maradt fenn anyaga, pedig aligha feltételezhető, hogy a többi szervezeti egység működése során ne keletkeztek volna pl. munkaterv és éves beszámoló, ne tartottak volna osztályértekezleteket. Más forrásörző helyeken viszont – jórészt különböző fondokban és fondcsoportokban elszórva – fellelhetők a szervezettörténet, illetve az egyes „ügyekhez” rekonstruálásához nélkülözhetetlen dokumentumok. A Levéltárban megtalálhatók a Belügyminisztérium Kollégiuma egyes határozataiból készített kivonatok, de a teljes iratanyagot a Magyar Országos Levéltárban kell keresnünk. Oda kerültek, illetve kerülnek az egykori Belügyminisztérium Központi Irattárában őrzött anyagok is. Munkatársaink emellett feltáró kutatást végeznek Budapest Főváros Levéltárában és a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban is.

A Kádár-korszak állambiztonsági szerveinek működése feltárásához szükséges dokumentumokat illetően már valamivel kedvezőbb a kép, bár az egyes osztályok működésével kapcsolatos iratok ez esetben is hiányosak. A legteljesebbnek a különböző elnevezéssel-számmal működő operatív nyilvántartó osztály iratai mondhatóak, azon kívül a BM Külügyi, illetve Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának iratai maradtak fenn nagyobb mennyiségben. A szervezettörténeti kutatásokhoz fontos információk sorával szolgálnak a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárságnak a Levéltár őrizetében található iratai, elsősorban a munkaértekezletekről készült jegyzőkönyvek és azok előterjesztései. E korszakra vonatkozóan sem nélkülözhető azonban a párhuzamos külső kutatómunka nem csupán a párt vezető testületeinek, illetve a területet felügyelő osztályainak iratanyagában, de például a Belügyminisztérium Kollégiumának jegyzőkönyveiben sem.

Ugyanakkor a belügyi, állambiztonsági szervek iratait ért megsemmisülések és megsemmisítések ellenére számos fontos irat lappang még vidéki levéltárakban, abból eredően, hogy a központi szervek irányítási, felügyeleti jogkörük gyakorlása közben számos iratot továbbítottak a vidéki szerveknek. Ezeknek a „lappangó” dokumentumoknak a felkutatása és számbavétele véleményünk szerint egyik legfontosabb feladatunk és ebben nem nélkülözhetjük levéltáros kollégáink segítségét. Ezt célzó feltárások több önkormányzati levéltárban elkezdődtek (pl. Somogy és Hajdú-Bihar megyében), a Baranya, illetve a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban pedig már be is fejeződött az 1945-1950 közötti időszak politikai rendőrségi iratainak összegyűjtése. Mivel az ilyen irányú forrásfellelések a helyi levéltárakkal való kooperációban végezhető leginkább célra vezetően, e munkák folytatására akkor van remény, ha annak fedezete is előteremthető. (A már megindult munkálatokat az elmúlt évek költségvetési megszorításaiból következően voltunk/vagyunk kénytelenek – remélhetően csak átmenetileg – szüneteltetni.)

A levéltárunkban őrzött iratállomány hiányos és szelektív volta megkívánja, hogy bizonyos kutatási témakörökben más kutatóhelyekkel, illetve iratörző intézményekkel együttműködjünk. Így a Történeti Hivatal majd a Történeti Levéltár gondozásában jelentek meg a Belügyminisztérium Kollégiuma 1953–1956 közötti üléseinek – eredetileg a Belügyminisztérium Központi Irattárában őrzött, időközben azonban a Magyar Országos Levéltárba került – jegyzőkönyvei és előterjesztései.⁴ Együttműködési megállapodásunk volt Budapest Főváros Levéltárával az 1956-os perek számítógépes feldolgozásában. A közös munka eredményeként jelent meg a forradalom 50. évfordulójára a BFL

kiadásában *Az '56-os megtorlás adatbázisa* címe CD-ROM.⁵ Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete és a Történeti Levéltár közötti együttműködési megállapodás egyfelől közös konferencia-szervezésben, másfelől pedig olyan szakmunkák közös kiadásában realizálódott eddig, melyek forráshasználatukban számottevő mértékben támaszkodtak a nálunk őrzött iratanyagra.⁶ Ezek közül is külön említendő a 2006 őszén együtt rendezett nemzetközi konferencia a magyar forradalom környező országokban keletkezett visszhangjáról. A konferencia előadásait tartalmazó magyar és angol nyelvű kötet 2007 decemberében látott napvilágot.⁷

A levéltárban folyó kutatások első eredményei mára már „kézzel foghatóvá” váltak. 1999-ben jelent meg első ízben a Történeti Hivatal Évkönyve, amelyet azóta két újabb kötet követett. A *Trezor* sorozatcím alatt futó kiadványok első két kötete annyiban „vegyes” tartalmú volt, hogy egyidejűleg szerepeltek benne az iratok levéltári forrásfeltárásának addigi eredményei, illetve a második világháború utáni politikai rendőrség működésének egyik-másik részterületét feltáró írások. A harmadik kötet közleményei viszont egyfajta fondismertető szerepét kívánták betölteni arról, hogy milyen jellegű, tárgykörű iratcsoportokat őriz a Történeti Levéltár.⁸

Még jogelődünk, a Történeti Hivatal két további sorozatot indítottunk útjára. Az egyik az *Állambiztonsági Történeti Tár*, amelynek keretében a Belügyminisztérium Kollégiuma ülései jegyzőkönyvének már említett három, közel 2000 oldal terjedelmű sorozata látott napvilágot. Ennek a vezetőszeri irategyüttesnek a forrásértéke azért említendő külön, mert egyfelől az 1953-1956 közötti, fentebb már jelzett, erősen irathiányos időszakból való. Másfelől azért, mert a munkatervekben, előterjesztésekben, beszámolókból jól nyomon követhetőek a Rákosi Mátyás és Nagy Imre közötti hatalmi huzakodás lenyomatai, a korabeli politikai rendőrség kettejük közötti pálfordulásai. A figyelmes olvasót ráadásul abban a tekintetben is impresszionálják a dokumentumok, hogy a pártegyeduralom legfőbb támaszának tartott terrorszervezet miként kezdett elbizonytalanodni, szétszilárdni már az 1956. októberi forradalom kirobbanása előtti hónapokban.

A Történeti Levéltár másik sorozata a *Közelmúltunk hagyatéka*. Ennek első két kötete – Államvédelem a Rákosi-korszakban,⁹ illetve a Katonai perek¹⁰ –, egymásra reflektáló módon jeleníti meg Magyarország második világháború utáni történetének bő első évtizedét. Az előbbi elsődlegesen a korabeli politikai rendőrségnek (PRO, ÁVO, ÁVH) a társadalmat folytatólagos rettegésben tartó működését rekonstruálja, míg az utóbbi a Horthy-korszak „utóéletének” is tekinthető, mivel zömmel az egykori csendőrség és honvédség szolgálatában állók ellen indított, justizmordokkal tűzdelt intézményes megtorlások véget érni nem akaró láncolatát idézi fel. Mivel ezen – mindkét esetben egy-egy konferencián alapuló – kiadványaink a szűkebb szakmán kívül is visszhangra leltek, felvetődött, hogy olvasmányosabb műfajban talán a nagyközönség körében is érdeklődésre tarthat számot. Ennek lett a hozadéka 2002-ben a *Rubicon* című történelmi folyóirat tematikus dupla száma, amelyben már a Kádár-korszakra is kitekintve adtuk közre másfél tucatnyi írásban a kommunista pártegyeduralom politikai rendőrségének „népszerű” történetét. Az iránta való érdeklődésre utal, hogy ugyanezen lapszámot a *Rubicon* öt évvel később, 2007-ben – változatlan tartalommal – ismételtelen megjelentette.¹¹

A *Közelmúltunk hagyatéka* sorozat következő két kötete évfordulókhoz kapcsolódott. A Kádár-korszak utolsó évtizedének párt- és kultúrpolitikájának dezorientálódása ismerhető meg abból a dokumentumkötetből, amelyik az 1985-ben Budapesten rendezett Európai Kulturális Fórum és a hozzá társuló ellenfórum történéseiről tájékoztat.¹² Ebben a sorozatban látott napvilágot 2007-ben az a tanulmánykötet az államvédelmi szervek 1956. évi ténykedéséről, amely Történeti Levéltár e tárgykörben rendezett konferencia előadásainak bővített változatát tartalmazza.¹³

Ugyancsak az 1956-os évforduló kapcsán kell szólni a Történeti Levéltárban őrzött források egy külön csoportjáról, a fotókról. Ezek egy részét, melyek már annak idején az újjászerveződő politikai rendőrség kezébe kerültek, a forradalom leverését követő megtorlás időszakában szisztematikusan „kriminalizálták”, bűnjelként használták az eseményekben szerepet vállalók ellen. A fényképgyűjtemény másik része ugyancsak

egykori résztvevőktől származik, de azokat készítőik vagy leszármazottaik évtizedeken át tartó rejtegetés után adományozták a levéltárnak az elmúlt években. A Történeti Levéltár ezen fotókollekciójából magunk is több kiállítást rendeztünk,¹⁴ mind székházunkban, mind pedig az ország számos városában – sőt azon túl is¹⁵ –, és alig sorolható fel azon több tucat további '56-os emlékkiállítás, ahol mások rendezésében „csak” fotóink szerepeltek. A Történeti Levéltár ugyanezen gyűjteményéből – historiográfiai és ikonográfiai eligazítással is bővítve – ad ízelítőt a *Fényképek 1956* című kiadványunk.¹⁶ Emellett külön konferenciát szervezve is részt vállaltunk annak módszeres áttekintése érdekében, hogy mi ismerhető jelenleg múzeumokban, levéltárakban, köz- és magángyűjteményekben a forradalom képi hagyatékából.¹⁷

Valamennyi eddig megjelent kiadványunk teljes szövege megtalálható azon az elektronikus levéltár-ismertetőn, amelyet a Levéltár 2007-ben jelentetett meg. Ezekon kívül az érdeklődők a DVD-n megtalálják Történeti Levéltár fond- és állagjegyzékét, a levéltár „használatához” szükséges nyomtatványokat, de felkerülnek ún. belügyi oktatófilmek, fényképek, az állambiztonsági szervek működésével kapcsolatos dokumentumok is (BM-parancsok, ügyrendek stb.).¹⁸ (Az állambiztonsági szervek intézménytörténetére vonatkozó dokumentumok, ügyrendek, szervezeti táblák a Levéltár honlapján is olvashatóak.) 2007 elején a Történeti Levéltár internetes forrásközlő folyóiratot indított *Betekintő* néven.¹⁹

A Történeti Levéltár – és jogelődje – nem csupán iratainak jellegében tér el számottevően az ország többi levéltárától. Amellett, hogy külön törvény rendelkezik róla, az állampolgári információs kárpótlás rárótt feladatával összefüggésben szolgáltatási – és ebből eredően irat-feldolgozási – rendje is számottevő eltérést mutat a társlevéltárakéhoz képest. Mindezek a rendszer-átalakítás hazai formaváltozatából eredően visszatérő törvényhozási, jogalkalmazási és jogszabály-értelmezési diskurzust is gerjesztettek a tárgykörben. A Történeti Levéltár rendre a végrehajtás egyre gazdagodó mindennapi tapasztalataira alapozva vállalt rész ebben az elhúzódó disputában. A levéltár intézményi státusát figyelembe véve, az egymás követő jogszabályok következetlenségeiből adódó praxis-anomáliákat rendre az Országgyűlésnek szóló beszámolóiban észrevételezte először, mindazonáltal más alkalmakkor is szerepet vállalt a kérdéskört érintő vitában.²⁰

Az információs kárpótlás hazai rendezése nemcsak a vonatkozó jogszabályokra nézve tér el a térség más, szintén rendszert váltott országaitól, hanem annak intézményi státusa, működési köre tekintetében is. Az egykori Német Demokratikus Köztársaság állambiztonsági iratait kezelő és feltáró hivatal kétezer főt meghaladó munkatársi gárdával működik, de ettől alig kevesebb a lengyelországi Nemzeti Emlékezet Intézete kollektívájának létszáma. Az említett országokban, népességszámukból is eredően többszörös volt a politikai rendőrség megfigyeltjeinek köre, de azt immár – a hazai kondíciókkal összevetve – közel hússzoros számú levéltáros-, illetve történészgarnitúrával álltak neki feltárni. Így a budapesti Történeti Levéltár iratait sokkal nagyobb arányban hasznosítják „külső” kutatók. Ebből ered, hogy iratainak közkinccsé tétele érdekében – a fentebb már említett intézményközi együttműködésekén túl –, támogatni igyekszik a levéltár a szaktudományi elemzések kutatását-publikálását épp úgy, mint a letűnt rendszer megfigyeltjei-meghurcoltjai visszaemlékezéseinek a közreadását is. Ennek keretében konstatálhatjuk, hogy születtek már a Történeti Levéltár iratainak hasznosulásával, illetve kiadásának támogatásával PhD-disszertációk²¹ és habilitációs munkák.²² Ezekon túlmenően azok közül említünk néhányat, akik – egy régi tradíciót tovább éltetve – megküldték a levéltárnak ide kötődő iratbúváradásaik „végtermékét”, lett légyen szó szakmunkáról,²³ memoárokról,²⁴ támogatott konferencia kiadványáról,²⁵ vagy éppen multimédia produkciókról, és filmekről.²⁶

Rátérve a jelenre, a Történeti Levéltárban továbbra is a szervezet-, illetve intézménytörténeti kutatások az elsődlegesek. Mindazonáltal a közelmúltra vonatkozó szélesebb társadalmi érdeklődés, évfordulós alkalmakhoz kapcsolódó megkeresések miatt nem mellőzhető, hogy a Levéltár munkatársai időről-időre ne foglalkozzanak más témákkal is.

A Történeti Levéltárba átkerült személyzeti anyagok, illetve a Belügyminisztériumban maradt parancsgyűjtemény szisztematikus feltárásával jelenleg

párhuzamosan folyik egy szervezettörténeti és archontológiai kutatás. Ennek első eredményei, több mint 60 személy – főcsoportfőnökség és csoportfőnökségek vezetői, a III/IV. Csoportfőnökség osztályvezetői – életrajza már olvasható a Levéltár honlapján.²⁷ A múlt év őszére a levéltár munkatársai összeállítottak egy tanulmánykötetet, amely az államvédelmi/állambiztonsági szervek fontosabb szervezeti változásait és működésének jellemzőit mutatja be 1945-től az 1970-es évek elejéig; a kötet jelenleg szerkesztés alatt áll. Az Állambiztonsági Történeti Tár keretében útjára szeretnénk bocsátani egy forráskiadvány-sorozatot, amely az állambiztonsági szervek működésével összefüggő legfontosabb dokumentumokat adná közre egy-egy meghatározott időszakban. Befejezés előtt áll a sorozat első kötetének kézírata, amely az 1945–1946-os évre koncentrál – a kötet megjelenése 2008-ban várható. Ezzel egyidejűleg már folyik az 1946 és 1948 közötti időszakra, illetve az 1953 és 1956 között a Belügyminisztériumba betagolt államvédelmi szervek működésére vonatkozó legfontosabb dokumentumok gyűjtése és kiadásra történő előkészítése. Folytatjuk a külső feltáró munkát is Budapest Főváros Levéltárában és a Magyar Országos Levéltárban.

Az állambiztonsági szervek szervezeti felépítésének rekonstruálásával és az archontológia készítésével kapcsolatban a legnagyobb problémát az jelenti, hogy a konspirációs szabályok szerint egy-egy szervezeti egység, osztály esetében hivatalos iratokon nem lehetett csak az osztály megkülönböztetésére szolgáló számot használni (külső szervekkel való érintkezés esetében még ezt sem!), az osztályvezetői kinevezéseket tartalmazó parancsok azonban az esetek túlnyomó részében néven nevezik azt a szervezeti egységet, ahová az adott személy vezetőnek kerül. Ily módon pontos és megbízható archontológia csak abban az esetben készíthető, ha minden esetben sikerül „összekapcsolni” a számokat és az elnevezéseket. Külön gondot jelent az is, hogy az egyes időszakokban nagyon sok apróbb szervezeti átalakításra került sor (osztályok összevonása és szétválasztása, majd újbóli összevonása, a konspiráció miatt az egyes osztályok fedőszámának – feladatkörük meghagyása melletti – megváltoztatása stb.), amelyek források hiányában időnként nagyon nehezen nyomon követhetők. A munkát az is nehezíti, hogy a Levéltárba került személyzeti anyag hiányos, a kérdőívre az adatokat „bemondás” vagy önéletrajz alapján írták be, ami miatt a beosztásba kerülés, illetve felmentés időpontja sok esetben nem állapítható meg pontosan. Az archontológia összeállításakor nélkülözhetetlen a párt különböző vezető testületei, illetve a belügyminisztérium vezetői ún. hatásköri listáinak, vagyis annak ismerete, hogy bizonyos funkcióba mely szerv jelölhetett, illetve nevezhetett ki személyeket.

A kutatás jelenlegi szakaszában mind a szervezettörténeti és archontológiai kutatások esetében, mind a működési mechanizmus bemutatásakor elsősorban a központi szervek tevékenységének bemutatására koncentráljuk erőnket. Nem nélkülözhető azonban a különböző elnevezésekkel működő államvédelmi/állambiztonsági szervek vidéki egységei működésének tanulmányozása sem. A vidéki levéltárakban folyó kutatások már csak azért sem mellőzhetőek, mert reményeink szerint ott olyan iratokra is bukkanhatunk, amelyek jelentős mértékben hozzájárulhatnak a „szerv” története fehér foltjainak az eltüntetéséhez. Ezt azonban csak a levéltáros szakma összefogásával, az egyes vidéki levéltárakban folyó feltáró munka koordinálásával lehet megvalósítani.

Mindezek mellett azzal is számolnunk kell, hogy a rendszer-átalakítás közeledő jubileuma kapcsán a következő három esztendő mindegyike „kerek évfordulós” visszatekintések sorára is alkalmat ad. Az 1980-as évek vége felé a társadalmi önszerveződés, az elő-pártosodás megindulása még jócskán az állambiztonsági szervek mindenfelé fürkésző-vizslató ügyködése közepette zajlott. A Történeti Levéltárban ezen okból ugyanolyan kutatói érdeklődés-növekedésre számíthatunk, mint ahogy történt az 2005-2006 folyamán, a forradalom fél évszázados évfordulójának közeledtével.

- 1 A Történeti Levéltár iratainak levéltári szempontú feldolgozásáról és a számítógépes iratfeltárásról lásd Cseh Gergő Bendegúz írásait a Levéltár évkönyveiben, valamint a *Betekintő* e számában. Vö. Cseh Gergő Bendegúz: Az 1990 előtt keletkezett iratok kutatásáról a Történeti Levéltárban. *Sic Itur Ad Astra*, 2005/3–4. 293–303.; Uő: Állambiztonsági iratok digitalizálása. In: *Magyar Levéltárosok Egyesülete 2004. évi vándorgyűlése*. Budapest, MLE, 2006. 106–113.
- 2 A társlevéltárakban és más forrásörző helyeken végzendő párhuzamos kutatások nélkülözhetlenségére már többször felhívtuk a figyelmet. Lásd pl. Gyarmati György: A Történeti Levéltár az információs kárpótlás folyamatában. In: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve*. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2004. 20.
- 3 *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*. Szerk. Haraszi György. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Corvina, Budapest, 2007.
- 4 *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. Első kötet. Az 1953. július 28. és az 1954. június 22. közötti ülések*. Összeáll., jegyz. és bev. Kajári Erzsébet. Szerk. Gyarmati György és S. Varga Katalin. Budapest, Történeti Hivatal, 2001. *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. Második kötet. Az 1954. július 13. és 1955. december 9. közötti ülések*. Összeáll., jegyz. Kajári Erzsébet. Szerk. Gyarmati György és S. Varga Katalin. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2005. *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. Harmadik kötet. Az 1956. január 18. és 1956. október 15. közötti ülések*. Összeáll. és jegyz. Kajári Erzsébet. Szerk. Gyarmati György és S. Varga Katalin. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2006.
- 5 *Az '56-os megtorlás adatbázisa. Személyek és fotók. Az 1956-os forradalmat követő megtorlás a budapesti jogszolgáltatási iratok tükrében*. (CD-ROM) Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2006.
- 6 Eörsi László: *A Széna tériek 1956*. Budapest, 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2004.; Ständeisky Éva: *Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom*. Budapest, 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2005.
- 7 *Az 1956-os forradalom visszhangja a szovjet tömb országaiban*. Szerk. Rainer M. János és Somlai Katalin. Budapest, 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2007. *The 1956 Hungarian Revolution and the Soviet Bloc Countries: Reactions and Repercussions*. Ed. János M. Rainer and Katalin Somlai. Budapest, 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2007.
- 8 *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve*. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.; *Trezor 2. A Történeti Hivatal Évkönyve*. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2002.; *Trezor 3. Az átmenet évkönyve*. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2004.
- 9 *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000.
- 10 *Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945–1958. Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában*. Szerk. Okváth Imre. Budapest, Történeti Hivatal, 2001.
- 11 *Rubicon*, 2002/6–7. Zord idők. ÁVO–ÁVH–III/III. A politikai rendőrség történetéből. Utánnomása: *Rubicon*, 2007/1. Különszám.
- 12 *Európai Kulturális Fórum és ellenfórum, Budapest, 1985*. A dokumentumokat válogatta, a bevezetőt, a jegyzeteket írta: Müller Rolf. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2005.
- 13 *ÁVH – Politika – 1956. Politikai helyzet és az állambiztonsági szervek Magyarországon, 1956*. Szerk. Okváth Imre. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2007.
- 14 Az “Élünk! Ifjúság – Forradalom – Megtorlás” című kiállításunk a Történeti Levéltár székházán túl látható volt a Debreceni Egyetemen és Kaposvárott is, míg a Gyarmati György kurátorságával rendezett “Kossuth-címeres forradalom” című kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum kiscelli bemutatkozása után a Pécsi Várostitörténeti Múzeumba vándorolt.
- 15 Kolozsvárott az Erdélyi Múzeum Egylettel és a Kolozsvár Társasággal, Bécsben a Collegium Hungaricummal, Berlinben a Freie Universität Osteuropa Zentrumával társulva voltak láthatók fotóink.
- 16 *Fényképek 1956*. Írta és összeállította Müller Rolf, Sümei György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2006.
- 17 A Miskolci Galériával közösen szervezett konferencia előadásait – és képi prezentációit – adja közre: *'56-os fényképek gyűjteményekben*. Szerk. Kákóczki András és Sümei György. Miskolc, Miskolci Galéria, 2007.
- 18 *Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára*. (DVD). Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2007.
- 19 www.betekinto.hu
- 20 E tárgykörben leggyakrabban Kónyáné Kutrucz Katalin szólalt meg különböző fórumokon, írásainak egy része hozzáférhető a Levéltár honlapján is. Máshol megjelent írásai közül lásd még: Módosításra várva. A Történeti Hivatal működését szabályozó törvény jogi problémái. *Fundamentum*, 2000/1. 134–138.; A Történeti Hivatal létrehozása. In: *Ügynökök és akták. Nemzetközi konferencia az átvilágítás és az állambiztonsági iratok sorsáról*. Szerk. Halmai Gábor. Budapest, Soros Alapítvány, 2003. 91–99.; Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának első (csonka) éve.

(Gyarmati Györggyel) In: *Magyarország Politikai Évkönyve 2004-ről*. Szerk. Sándor Péter – Vass László. Budapest, DKMK. 2005. 631–644. Ügynöklisák árnyékában. (Gyarmati Györggyel) In: *Magyarország Politikai Évkönyve 2005-ről*. Szerk. Sándor Péter – Vass László – Tolnai Ágnes. Budapest, DKMK. 2006. 378–391. Lásd még: Zsidai Ágnes: Die flügelahme Eule der Minerva. In: *Lustration, Aktenöffnung, demokratischer Umbruch in Polen, Tschechien, der Slowakei und Ungarn*. Münster, LIT Verlag, 1999. 187–205.; Gyarmati György: A közelmúlt feltárása és az ügynökkérdés. *Mozgó Világ*, 2007/9. 77–85.

21 Kádár Zsuzsanna: A magyar szociáldemokrácia a párt felszámolásától a rendszerváltásig (1948–1989).; Tóth József: A magyar katonai elit metamorfózisa, 1945–1950.; Papp István: A népi kollégiumi mozgalom története 1944-ig.; Révész Béla: A titkosszolgálatok a politikában és a politológiában.; Trócsányi Sára: *Forradalom az irattárban. Az információs kárpótlás jogi aspektusai*. Budapest, Holnap Kiadó, 2007. Védés előtt áll Kovács Zoltán András: Szálasi Belügyminisztériuma, illetve Kovács Tamás: Hain Péter című disszertációja.

22 Gyarmati György: *A politika rendőrsége Magyarországon a Rákosi-korszakban*. Pécs, PTE Történelem Doktori Iskola – Történeti Hivatal, 2002.

23 *A Grósz-per előkészítése, 1951*. Szerk. Szabó Csaba. Budapest, Osiris Kiadó – Budapest Főváros Levéltára, 2001.; Szokolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Budapest, 1956-os Intézet, 2001.; *Kitaszítottak. 1–3. kötet*. Szerk. Hantó Zsuzsa és mások. Budapest, Alterra, 2001–2006.; Kahler Frigyes: *III/III-as történelmi olvasókönyv. 1–3. kötet*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2001–2005.; *Múlt századi hétköznapiak. Tanulmányok a Kádár-rendszer kialakulásának időszakáról*. Szerk. Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2003.; Csapody Miklós: „A világban helytállni...” *Bálint Sándor élete és politikai működése 1904–1980*. Budapest, Korona Kiadó, 2004.; Révész Béla: *Az állampolgári szervek politológiai kutatásának kérdéséhez*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus LXVI. Fasc. 17. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karának Tudományos Bizottsága, 2004.; Bernd-Rainer Barth – Werner Schweizer: *Der Fall Noel Field. I-II*. Berlin, Basis Druck, 2005.; Szabó Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*. Budapest, Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár, 2005.; Szönyei Tamás: *Nyilván tartottak. Titkosszolgálatok a magyar rock körül 1960–1990*. Budapest, Magyar Narancs – Tihany-Rév Kiadó. 2005.; *Telepessors*. Szerk. Saád József. Budapest, Gondolat, 2005.; *Krónika, 1956*. Főszerk. Izsák Lajos. Budapest, Kossuth Könyvkiadó – Tekintet Alapítvány, 2006.; Révész Béla: *Szerkesztőség a Gát utcában. Nemzeti Híradó 1957–1958*. Budapest, Ráday Könyvesház, 2006.; *Magyar Forradalom 1956*. Szerk. Adrián Tímea. Budapest, Premier Press Kiadó, 2006.

24 Balázs Zoltán: *A körözési listán második. Szakkollégiumok a BM. III/III-as főcsoportfőnökség ügyiratainak tükrében*. Budapest, Széchenyi István Szakkollégium, 2000.; Bártfai Szabó István: *A nagy tapsok idején*. Kecskemét, BT-Press, 2005.; Kornai János: *A gondolat erejével. Rendhagyó önéletrajz*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005.; Koós Anna: *A nem kívánt hagyaték*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006.; Menczer Gusztáv: *A GULÁG rabtelepei*. Budapest, Századvég Kiadó, 2007.; Tantalics Béla: *1956. Forradalom Lenti térségében*. Lenti, Muránia Egyesület, 2007.

25 *Az 1945 utáni magyar katolikus egyháztörténet új megközelítései*. Szerk. Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Pécs, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola és Egyháztörténeti Intézet, 2007.

26 Lénárd Ödön: *Önarckép, 1-2*. CD-ROM. Kismaros, é. n.; *1956 Enciplopédiája*. CD-ROM. Budapest, 1956-os Intézet, 1999.; *Magyarország, 1944–1956*. CD-ROM.; Budapest, 1956-os Intézet, 2001. A filmek közül néhány: *Veszélyes képek I–II. Képzőművészek az 56-os forradalomban és a forradalomról*. Rendezte: Kecskeméti Kálmán. K&G Bt. é. n.; *Szabadságszerelem. Szalay Lajos S.O.S. grafikai albumának filmváltozata*. Rendezte: Gulyás Gyula. Bodográf Mozgó, 2006.; *Itt az idő*. Rendezte: Gulyás Gyula. Bodográf Mozgó Bt. 2006.; *Áruló ezüstnitrát*. Rendezte: Kecskeméti Kálmán. K&G Bt. 2006.; *Rajzolt '56*. Rendezte: Szádvári Lídia. Fórum Film Alapítvány, 2005.; *A csolnoki rabtábor*. Rendezte: Varga Ágota. Inforg Stúdió, 2007.

27 http://www.abtl.hu/index_h_start.html